

Het bevrijde Zuiden, wij wezen er eerder op, was goeddeels frontgebied – een gezichtspunt dat wij bij de beschrijving van de activiteiten van het Militair Gezag niet voortdurend kunnen vermelden maar dat op de achtergrond steeds meespeelde en bij de beoordeling (daar komen wij aan het slot van dit hoofdstuk aan toe) niet uit het oog mag worden verloren. In grote delen van Frankrijk en België merkte men van september '44 af nog maar heel weinig meer van de oorlogvoering – dat was in het bevrijde Zuiden anders. Natuurlijk, er waren in Frankrijk en België tekorten van velerlei aard, er meldden zich vrijwilligers aan en er werden dienstplichtigen opgeroepen, maar (van bepaalde streken afgezien): het oorlogsgeweld was er verdwenen. In het bevrijde Zuiden was het front nabij. Overal waar dat front lag, moest men bedacht zijn op de activiteit van vijandelijke patrouilles, op beschietingen door het vèrdragende Duitse geschut, op onverhoedse aanvallen van de *Luftwaffe*. Vrijwel geen dag ging voorbij of er vlogen *V-1*'s over, die Antwerpen als doel hadden; zij vormden, telkens opnieuw, het zichtbaar bewijs dat Duitsland de oorlog voortzette – zij deden, telkens opnieuw, de vraag rijzen welke andere onaangename verrassingen Hitler nog in petto had.

Die *V-1*'s, hoofdzakelijk gelanceerd van verschillende plaatsen in Overijssel en de Achterhoek, volgden een koers die ze, wat de steden betrof, veelal Nijmegen, Den Bosch, Tilburg en Breda deed passeren. Bijna 1800 werden er geregistreerd door de Tilburgse luchtbeschermingsdienst (de corresponderende cijfers voor Nijmegen, Den Bosch en Breda zijn niet bekend) en van die bijna 1800 stortten er 37 op Tilburgs gebied neer; op het gebied van Breda was dat met 25 *V-1*'s het geval. Het is een redelijke schatting dat in totaal tussen de 100 en 200 *V-1*'s in de provincie Noord-Brabant tot ontploffing zijn gekomen en dat daarbij vele tientallen doden zijn gevallen (in Den Bosch alleen al door het neerstorten van één *V-1* kort voor Kerstmis negentien, in Kaatsheuvel in januari '45 een-en-twintig, in Waalwijk in februari zeventien) en enkele honderden lichtgewonden. Ook enige voor Antwerpen bestemde *V-2*'s stortten op Noord-Brabant neer. De *V-1*'s kwamen in de regel des nachts over. 'In Den Bosch', aldus Antoon Coolen, 'waar vele nachten er onrustig van zijn, hebben ze een schietgebedje tot de Zoete Moeder der stad: 'Och, Lieve Vrouwke/geef hem nog een douwke!''¹

Wij hebben de artilleriebeschietingen genoemd. Zij waren aan het front langs de grote rivieren een van de factoren welke tot evacuaties

¹ Antoon Coolen: *Bevrijd vaderland*, p. 175-76.